

Eguskitza'tar J. B. euskaltzain jaunak Karmelo Etxegarai'ri Euskaltzaindian sartu-zanean irakuritako itzaldia.

Ogeita zazpi bat urte ba dira, gutxienez; alaz ere, atzo izan bailitzan, oroitzen naiz. Gazteizko nere ikastaroa bukatu ezker, egunik galdu gabe, nere etxe-zilora, gurasoen ondora, itzultzen nintzan, beste nere ikaskideak bezela, ni ere alai ta pozez.

Nere eriko apezak, aratsalde oroz, ango Jaun baten etxean batzen ziran, eta aratsalde apalean, zerbait irakurtzeko asmoz, ara joaten nintzan ni ere. Urte baten-zein izan zan ez dizutet esango, ezpanaiz oroitzen gutxi gora-bera baizik—irakurgai berri bat arkitu nuan etxe artan: Azkue Jaunaren EUSKALZALE. Erderazko Albistariak, ikustaldira bat eman ondoren, sakelean sartu ta beren etxeetara eramaten zituzten apez jaunak, gero asti geyagoz eta zeatzago irakurtzeko asmoz: EUSKALZALE... ez.

Euskera zaila zekafela... irakurri ere ezin zutela... begiak nekarazi ta buruak austeko egiña zirudiala... au zala... ori zala... beren etxeetara eraman ere ez zuten nai izaten. Iru zenbakitatik bi gutxienez an uzten zituzten beti, eta neronek aritu ta nere etxera eraman ezpa'nitu, an geldituko ziran, inori bururik ausi gabe.

AUÑEMENDIKO LOREAREN atal batzuek orduantxe irakori nituan lenbizikoz. Oporaldia bukatu ezker, beriz Gazteizerako bidea aritu beari izaten nuan, eta gure lankide maite izan zan Agirre jaunaren idazti osoa, ez

nuan aldi artan irakurri; baña irakofitako atalak atsegin izan zitzaizkidan eta eleztaldi berezia egin zanean, AÑEMENDIKO LOREA eskuratu ta joranez irakurri nuan burutik beatzeraño.

Irakurgai onen itzauré edo sarbidea-badakizute-
Etxegaraiko Karmeloren lana da. Sarbide ura idatzi zuan Jaun argi; idazle antzetsu ta bikain onek, Euskaltzaindian saritzeko noizbait, egunen baten, irakurriko zuan itzaldiari nik erantzungo niola orduan inork esan ba'it ja nolako pañe-algara egingo nion nik! Amets zorua da ori-esango nion : bururik duan gizonek siñetsi ezin dezaken amets utsa!

Inolaz ere siñetsiko ez nuan egiñen au Euskaltzaindikoko nere lagunak eman zidaten, eta orduan ezetz esateko kemen eta ausardirik euki ez nualako, orain nere eginkizun au, al dedan bezela ta ez nai nuen bezela, egin bearko det.

Eta ziñez, zure itzaldi mamitsu ori erantzuteko bazan gure artean ni baño gayago zanik. Batez ere, gipuzkoeraz erantzun beark zaitzun ezkeru, euskalkie xamur eta lirain au bere amaren magalean edoski duan edonork, irakoriz zerbait ikasi besterik egin ez dedan gaizo onek baño eun bidark egokiago egingo zuan lan au: nire lagunak ordean-nik ez dakit zergatik-berak garako gizonak diralarik, Euskaltzaindikoko atea iriki ta zuri, Jaun agurgari ori «Atoz barkura» esateko, gipuzkoeran garerdira ere eltzen ez naizan txiki-totel au biali naute. Au dela-ta, gutxi dakiten txiroak gizon aundi, argi ta jakintsuen aurera bezela, ni ere Euskaltzaindikoko atarian labur eta motz, beldurri ta lotsof aurkezten natzaitzu; baña asmo ta gogo onez nator-kizula zeorrek ere badakizu-ta, atarira biali nauten mesulari bardark onen «ongi etoria» ark ezazu lenbizi : gero, atoz nerekin etxe barnera ta zuretzat aspaldi

degun esertokian eseri zaite. Nik egin dizudan au baño afera obe ta txera andiagoa egingo dizutela; besoak zabalik, biotza pozez, ezpañak iriz artuko zaituztela etxeko guziak esan didate, eta ontan gezurik ez dizudala esan, euskaltzain orok, bata-bestearen ondoren, aiskide anzo eskua ertsiko dizutenean, zuk zeorok zere begiz ikusiko dezu. Euskaleriko liburutegi guziak ajolaz ikeritu ta idazti zarak-gure artean diranak beintzat-astiz eta arietaz irakuri ta aztertu dituzun langile azkar, idazle garai ta jakintsu ori, Euskaltzaindian abegi onez eta pozaren pozez artzen zaitugu. ¡Ongi etoria izan zaite!

* * *

«Ongi etoria» eman ondoren, zure itzaldi eder, luze ta sakon ori zertxobait erantzungo diot. Bere gaitzat Mogeldarak artu dituzu. Osaba ta bi iloben bizitzak, zeorek dakizun bezela, ederki edestu ta azalduaz, euskeraren alde egin zituzten lanen berri ere, argi ta garbi eman diguzu. Nik dakidala, Mogeldarak, euskera piztu ta pizkoitzeko, egin zuten lanik, aipatu gabe ez dezu utzi. Alaz ere, «Kristiñau-lkasbide luzea» deritzayon eta eskuz idatzita dagoan beste liburuxo bat ba-dazaut. Mogelena dan ala ez ziur ez dakit; baña auferago bere jabe izan zan apez jaunak Mogelena zalako susmoa zeukan eta azalaren baru aldean ipiñi zion oartxo baten, orela dio.

Mogel zara (zuk esan dezun bezela), euskeraz eta erderaz ari zan: gai askotaz idatzi zuan, eta bere eskuz landuriko sail guzietan, gizon jakintsuaren loratz agiriak utzi zizkigun. Bere iloba apezak gutxiago idatzi zuan, ziñez; baña onek ere aski ta aldi artarako, naiko ongi. Beste iloba andreak ipuyak eta beste zerbait baizik ez zuan idatzi: ori ta guzi ere, emakume

zalarik, bestek egiten ez zuan aldi artan, euskeraz idazten ari zalako, gere txaloak zor dizkiogu.

Mogeldarak, beren lanaz irabazi zuten mañan ipintzeko, zuk esan dezun ori aski dala deritzat. Beriz ori ikutu nai ba'nio, zure buru argi ta idazkoitz antzetsuaz ezin obeki egin dezun lan ori, nere esku maldañez lorindu egingo nuke : buruan ipini diezun burestun eder ori alpeñik galdu besterik ez nuke egingo-ta, gai ortaz jardutzeko asmorik ez det. Ori ortan bego, ta Mogeldaren aldi artaz eta gure ontaz zer-ikusi duan beste zerbait aipa dezagun.

* * *

Euskaldun euskaltzale gutxi, guziz gutxi, izan ditugu gere arbasoetan. Odolez euskotar izateaz bai, gaur eguneko beren seme asko bezela, gure asabak ere maiz arotu dira : ontaz, emen bertan eta emendik uruti, beren buruak goretsi dituzte; baño beren jatorri ori gauza aunditzat bazuten ere, euskeraren alde ezer egiteko, beren izkuntza zaitu, euskeraz idazti ta irakurtzeko—Madariaga aratiarak asafe biziz arpegian ematen zienez—beti uzkur eta sorayo, sor eta gor egon dira.

Humboldt Euskalerira etori aurretik, Kristau-lkasbideren bat edo beste izan ezik, beste irakurgairik ez genuen bizkaieraz. Euskaldun oro ortan lander eta txiro asko ziran naski : baña guzien artean, txiro ta landerenak gu bizkaitarok giñan. Garai artan esnatu ta zerbait pizkoitzen asi giñala dirudi. Euskeraren alde, auferago ez bezela, lan-egin zan beintzat. Leikaide ta apez batzuek batez ere, euskera lantzeko arlo oni gogoz ekin zioten. Au onegiteko, Mogel biak, Astarloa biak, Añilbaño ta Bartolome Aba karmeldara aipatzea aski izango da.

Oyek bai, gogo beroz lan-egin zuten; baña, zori-

txahez, beren lana eriak ez zuan aintzat aritu. Euskal-arazoetan, aurrerago bezela orduan ere, eria gelbera, sorayo, otz eta gogaiko zebilan. Apez asko ere nola zebiltzan, Mogel'ek berak esaten digu, «Peru-Abar-kan dakaen lekaide (praile) ta apezaren arteko elkar-izketan. Praileak onela dio : «Abade askok nazaude ta gitxi-gitxi batzuk baño aurkitu ez ditut euskera zaleak. Gura leukee jakin; baña neke bage atxur-lari alpeñak legeez.» Euskaltzale ayen lanak apez askok ofela aritu zituzten, eta beste enparauak ¿nola?

Aundizkiak euskera aintzat artzeko, aundi ta aro-egiak ziran : baseñitarak, beren autu ta ar-emanetan egunero euskera zerabilten baseñitarak ere, narda ta gorotoz ez, baña eurite luzearen ostean beriz euria jausten ikusi oi duten gogaitza ta aspertze aundiz, aritu zituzten geyenak : begi onez ikusi, irakoñi ta erabili... gutxik, guziz gutxik : augatik egun ayetan euskeraren alde piztu zan gaña, laisteñxe iraungi, itzali zan, eta aurrerago bezela edo gaizkiago gelditu giñan.

* * *

Gure egun abetan ere, aul eta makal dagoan euskera pizkoñtu ta sendotzeko asmoz, lan ederik asko egin da, ta dirudianez, iñoz baño joran eta gar geyagoz. Apez, apezgai, lekaide ta Euskaleñiarekiko maitasuna beren biotzetan nabaritu duten beste askok, euskeraren alde bene-benetan lan-egin dufe ta orain ere ba dagite : gure eritar geyentsuak, ordea; gure nekazari, arantzale ta langileak, Mogelen aldian bezela orain ere, lozoroan daude. Gutxi batzuek bai, beren asaben izkuntza, odolaren mintzoa, abendaren asnasa bezela dala-ta, euskera maite dufe, irakuri ere zerbait irakurtzen dufe, beren aurai ere irakasten die;

beste asko ta askok, ordea, ezetarikoa gañantzirik ez die ematen. Amaren magalean ikasi zutelako, beren ar-emanetan ba-darabilte; baña maitasun-izpirik ez die ta, zama astuna bere bizkarlean daraman lepakari nekatua bezela, oyek ere aspertu, nagitu ta gogait-egiñak daudela durudi.

Zerbait irakuri duten beste batzuek, euskerak, duan gañantzia ba-dakitela ta beren izkuntza maite dutela esango dizute. Zoritxaréz, maitasun ori mingañean baizik beste inon ez da ageri. Euskerari indar emateko, eskolak ipiñi bear lirakela... bear bezelako libururik ere ez daukagula... au, ori ta bestea egin bear litzakela maiz entzungo diezute erostale oyei: bien bitartean, berak, beren etxeetan, beren aide, aiskide ta ezagunen artean, euskerari eusteko ezertxo ere ez dute egingo. Eskola ta liburu ta beste gauza asko ere ongi letorzkigu ziñez; baña ez daukagula-ta, ezer ezin egin genezakela uste izan bear ote degu?

«Batez ere aurai erakutsi-esan zigun uri ontako seme argi Elorza Jaunak Durangoko Euskalegunetan. Baña ez eskolen zai egon, ez libururik ez dagoala esan. Oiek aitzakiak besterik ez dira. Etxean, kalean, baseñan, edozein tokitan erakutsi lezayoke aurari-euskera, nai izan ezkeru. Neke geigo bear dituzten makiña bat gauza buruan sartzen zaizkie aur gaxoi.»

* * *

Egi aundia da ori. Liburu gabe, eskola gabe ta etsayak gudurik gogorrena egiten digutelarik ere, guk geronek baldankeriz antzi ta utziko ezpa'genu; euskaldunok bear bezela, ziñez eta benetan nai ba'genu, euskera biziko litzake. Aurerapide aundirik ez luke egingo, ori ez: baña... bizi? euskaldunok egiz eta zi-

ñez nai ba'genu, gure odola izoztu ta il, beren adore ta kemena guziz akituko litzaken eguneraño, euskerak ere iraungo luke.

Gere biotzen giltza geronek degu, eta geronek nai ez degula, gere gogoen argia itzungi, maitasun gaña itzali, barneko ernemin eta kimak ebaki ta gogoaren bizia irato lezaken etsairik ez dago. Euskeraren etsairik aundiena, gaiztoena, gogorrena gere baldankeri, zabañkeri izugaria da. Gure gogoen giltza geronen eskuan dagoalako, euskeraren bizia ere euskaldunon eskuan dago. Euskaldunen artean, zorigaitzoz, beren izkuntza maite ez dutenak askotxo dira, ta oraindik siñiskaitzago dana, goñoto bizia diotenak ere, ez dira gutxi. Au dela-ta, euskera iletsi bea' ote-degu?—Euskera maite dutela dioten asko, ain baldan, ain nagi ta zabañ ezpa'lira : beren maitasun ori egintzaz ba'lera-kuste; berak-ez dakitenak baldin ba-dira-ikasi ta beren aurai ere irakatsiko ba'lie : beste enparau oyek euskeraren alde ezertxo egin ez a'ren ere, bere biziaz etsi bea'rik, geren ustea galdu bea'rik ez genuke.

* * *

Lapondafen (erusatafen) esakun batek dionez, afa-ya usteltzen burutik asi oi da ta eñiak ere bai. Euskerari bere galbiderik nagusia aundizki ta aberatsetatik etofi zayo, ta eginkizun naskagañi ontan gure eñiko *ikastunak* askotxo lagundu die. Euskeraren galtzeaz eñi ikaskabeak ere bere obena, bere eñua ba-du; baña gaizoak obendun danz ere ez daki. Ikasteko betarik izan ez duten nekazari ta langileak eñi bakoitzaren ayufi, mendu ta izakera bereziaz argirik ez dute : berezkin oyek zaitu naiz galdu aenbaten zaye : augatik, eñia, bere izakera ori galduz, eriotza-lezara buruz-

-aure ba'lijoa ere, ori galerazteko, beren kabuz ezertxo ez lukete egingo. ¡Ez ba! Ezagutzen ez duan gauzarik, iñork ez du maite, ta maite ez duan gauza zaitzeko lanik, iñork ez dagi. Ontan gure eñi ikaskabeak, Jauna gurutziltzatu zuten judatarak bezela, jakinezaz uts-egin du : beraz, eñiaren obena, ikastunena baño askotaz ere txikiago izan da : gaizoak, oben egin duanik ere ez daki.

Euskera zaitzeak duan gañantzia, eñi lauak ez, baña ikastunak bai, oyek ba-dakuste : geren arbasoai zenbat zor diegun; ayengandik arñu degun izakera berezia zein dan eta eñi iraunarazteak nolako gañantzi aundia duan, ikastunak ongi dakite. Ziñez, arbasoai gere izate guzia zor diegu. Ayek, ziran bezela euskos-eme ta euskaldun izan ezpa'lira, gu ere orain gera-na ez giñan izango. Beren seme geranez, zor diegun lotsa ta itzal oñek, euskera, ayen eta gure arteko txibista bezela dan izkuntzau, maitatzera garamazki, gure lankide izan zan Broussain jauna igitu ta eraman zuanez. Bein batean Laconbe jaunari idatzi zion au entzun ezazute :

«Gogoak eta eskolak emaiten dautaten zioaz bestalde, bertzebat ba dut eskuararen maitatzeko, hau da Eskualheñiko gauza guzientzat dudan maitatze beroa, iñintzinatik hasirik eta pilotaraino, ezen badirudit ene aspaldiko arbaso guzien mintzoak bat egiten dutela ene bihotzean, habarots handi batekin oiñu eginez eta eñanez : Eskualduna hiz, gu hire egile guziak Eskualdunak ginen, Eskualduntasuna maitatu behar duk!! Bai, segurki, ene arbaso maiteak, zien manuari jarai-kiren natzayo»—Ori zion Broussain jaunak : bere eñi aldeko apez batek onela dio : «Eskuaraz mintzo ziren gure arbasoak—Jendeki, ahaidego, gizaldi osoak—Eskuaraz mintzo gaiten hein ondokoak—Hañekin

bereziki, zuek burhasoak=Eskuara hain da eder, hain da maitagari — Non behar baitiogu laguntza ekharri-Bizi dadin maitea, orai eta gero—Berma gaiten hortarat Eskualdunak oro.»

* * *

Azken aldi ontan euskeraren kaltean egindako makurak anbat euskaldunek aitortu dituzte, ta ori eza-gutu ta aitortu duten gazte ikastunak ere, ez dira gutxi. Zorigaitzoz, oyek, beren ikasketak egiteko, urutira joan bearak dira; baña askotxok euskerarekiko maitasun-gara beren biotzetan daramate. Ikastun orien artean ba-dira oraindik euskeraren bizitza edo eriotzari dagozkion auzi oyetzaz, zabañ, uzkuñ, sora-yo ta ajolakabe dabilzanik; baña ikastun diran ezke-roz, beren begiak iriki ta Euskaleriari arietaz begira ba-dezayote, euskera ziero galtzeak lekañzkigun kalte aundiak ere oartu ta ezagutuko dituztela deritzat. Ikas-tunak dira-ta; egiaren egañiz dabilza-ta, ortarako bidean daude. Biotzeko griña makurak adimen-be-giak lausotzen ezpa-dizkie beintzat, oyetako asko ere, aldi gutxi bañu, besteen gogaide, beste beren ikaski-deak bezela, euskaltzale egingo dirala uste genezake.

Oñela izango ote-da?—Egiaren indaia aundia da-ta, oñela izan beañ lukela dirudi. Oñela ba'ñiz, gure arteko ikastun geyentsuak, gaurdaño euskeraren kal-tean egindako makurak aitortu ta itzez eta egitez— itzez bakarik ez da aski-itzez eta egitez beren buruak euskaltzale erakutsiko lituzketen egun artan, eñi lau ikaskabeak ere euskera aintzat artuko luke: jakin gabez egin duan okera, aitortu ta euskaltzale egingo litzate.

Uste betez itxadon oi ditugun gauza askok ere

maiz uts-ematzen digute-ta, lenbiziko ura, ikastunen euskaltzaletzea, izango dan ala ez—ziur ez dakit-eta-ezin esan dezaket : baña ori beteko ba'litz, bigarren au—erriaren euskaltzaletzea-ere egin eta beteko litzake, aurak nagosiagoetan ikusten dutena bezelaxe, erri ikaskabeak ere ikastunengandik ikasi duana egin oi du-ta.

* * *

Goyan egon diranetatik etorri zayo euskerari bere gaurko auleri ta gaitz au : ikastunak, beren zabarkerriz, kalte aundia egin diote; baña sendakaya ere gaitza etorri zayon bide orratik, goitik bera, etorri bea' zayola deritzat. Ortik ezpa'leto'rkio, euskerarentzat beste sendabiderik ez dakust.

Eri lauak andizki ta ikastunengandik ikasi duan bide okera, bere kabuz, bein ere ez du zuzendu : ayek lenbizi oker ori zuzendu ezik, eria bere bide okerari jaraike zayo, ta beste ezertan egin ez duana, euskelarazo ontan egingo duanik ez uste.

Goiko mala orietan dauden andizki ta ikastunak-guziak ez baña geyentzuat bai-beren eria maite dutela dasate : beren enda ta beren jatoriz ilaraindu ta arotzen dirala diote; baña euskera gabe, *euskaldunik ezin diteke; Euskaleririk, ain gutxi.*

Euskera dala-ta, darabilgun auzi au, nolanaiko auzia danik ez uste : galdu ala irabaziko degun ez dakit; baña auzi onen irabazte edo galtzeak, *garen ala ez erabakiko du.* Euskera zearo galduko litzaken egunean, geren izena ere galdugo genuke. Be' bada, euskera guziz galdu a'eren ere, gure ondorengoak beren buruak euskaldun eta beren eria Euskalefi deituko lituzkete : izana galdu ezkerro, ordea gizen utsa

zertarako da? Beartsuari aberats, beldurtiari azari, ilunari argi, gauari egun deitza bezenbat litzake ori. Euskaldun ez lirake izango beintzat, eta euskaldun izan ezik, izen aizun ori zertarako erabili?

Euskaleria maite dutela dioten aundizki ta ikastun oriek, beren baitara itzuli ta ori ongi oldoztu, gogoz auznartu bea lukete : ori egin ezkeru, gure efiarentzat euskerak duan garrantzi aundia ere ezagutu ta aitortu bearean legozke-ta. Gure lankide gartsu ta euskalari bikain izan zan Eleizalde jaunak, ori argiro ikusten zuan, eta ain argiro ikusten zualako, eri edo gaiso zegoalarik ere, euskeraren alde lan-egiteari inoz ez zion utzi: azken asnasaraño euskera ta Euskaleria bere gogoan zerabilzkian beti gure lankide bizi ta bizkor onek. Euskera pizkoru, sendatu, apaindu ta zabaltzeko, izkilurik bearenak abek dira; idatzi ta irakuri, ikasi ta irakatsi, itz-egin, erabili, erdoitzen ez utzi. Olerkariak dion bezela : «Dezagun orok egin-bihotzez agintza—Elgarékin eskuaraz gaiten bethi mintza.»

Zinez, euskeraren alde lan-egiteko, oraingo au baño aldi egoki ta ederagorik izan da. Gauza aundirik egin gabe joan eta igazi ziran aldi eder ayek. Auferago egin bea ziran eta egin ez ziran lanak, orain aldi laburean egin bea; baña gure esakun zar batek dio. «Aldi labura, lastera ba-da, egun astia baño obe da»: beraz aldi laburean lan asko egin bearean gaudela-ta, gere kemen eta adorea ez ditugu galdu bea.

Euskeraren alde egingo ditugun lan orietan, gere biotz osoa, bai, ipini bea degu : gere izkuntza maitatu ta maitarazi; geronek erabili, besteai ere, al bestean, erabili arazi; gure asmo ta erabakia orixe izan bedi. Eri ta aul dago gaxoa; baña *gere bulaen as-*

nasaz, biotzen beroaz, odolaren suaz, maitasunaren gañaz, oraindik ere sendatu ta pizkoitu ditekete.

Esakun zârak dio : «Biotza ta zentzuna guduan dira beaŕago, izkiñuak baño». Ziñez, euskeraren alde lan egiteko; izkiñu gutxi dauzkagu gaur : antziña zabalik zeuden bide asko, orain ertsiak daude; baña biotz eta zentzunak ere uts-emango ote-digute? Euskaldunok, azkenean, gere zentzun ona ere galdu ote-degu? Biotz gabeko epel, sorayo, koldaren batzuek ote gera? Oŕenbesteraño, zabañtu, kikildu, endekatu geranik ez det uste...

Eusko-lkaskuntzak onelâ dei egiten digu: «Asmoz eta Jakitez». Euskaltzaindiak, oster: «Ekin eta jañai». Euskaldun oroentzat dei egokiak dira. Euskaleria ziñez maite dutenen oyu ozen eta dei zoliak dira. ¡Entzun ditzagun, geren gogoetan josi ditzagun, oleñkariak dion bezela egin dezagun : «Ohiu au aditzean, chuti gaiten denak.—Eta egin ditzagun ahal ditugunak. — Hauche dauku galdetzen gure Jainko Jaunak.—Eskualdunak egon giten bethi eskuaiddunak.»
